

DVAKRÁT

Jan Němec: Liliputin, Host, Brno 2022

MOTIVICKY PRACOVANÉ POVÍDKY

Pavel Horký

Po úspěchu románů *Dějiny světla* (2013; Cena Evropské unie za literaturu) a *Možnosti milostného románu* (2019; nominace na Magnesii Literu za prózu 2020) se známý český prozaik Jan Němec (1981) připomíná povídkovou sbírkou *Liliputin* (2022) s podtitulem *Povídky z války*, kterou reaguje na palčivý problém současného světa – na ruskou invazi na Ukrajinu. Jedná se již o druhý Němcův povídkový sborník; autor jako prozaik debutoval v roce 2009 *Hrou pro čtyři ruce*, jež obsahuje celkem devět textů reflektujících různé podoby mezilidských vztahů, především milostných. *Liliputin* sestává z pěti povídek.

„Sabotér“ přináší příběh pětáctýřicetiletého Čecha, který se vydává na Ukrajinu, aby dal svému životu jiný směr. V pozadí se vynořuje protagonistova osamělost, rozchod s partnerkou a vzpomínka na bývalou spolužačku. Jak se blíží ke Kyjevu, začíná slyšet výbuchy a střelbu, které znějí „jinak než v jeho domácím kině“ (s. 20). Vjede do ukrajinské metropole, zaparkuje auto a v myslí mu rezonuje titulní motiv, jenž zde vyznívá ambivalentně.

„Lepidlo“ přivádí na scénu partu mladých Ukrajinců pohybujících se na hraně zákona a často i za ní. Obývají sklepní prostor baráku v Charkově, až se do něj jednoho dne začnou dobývat nájemníci, protože začala válka s Ruskem. Banda přesídlí do bezpečí charkovského metra, kde jim společností dělají lidé skrývající se před bombami. Výrostci si obyvatele metra brzy podmaní, ti se s nimi dělí o jídlo a půjčují jim elektroniku. Vybraní členové party projdou výcvikem od domobrany, ale ne s cílem bojovat s ruskými okupanty, nýbrž aby si vyřídili účty s těmi, kdo je v děcáku tyranizovali. Metafora lepidla tu působí význačně – lepidlo dovede slepit rozbitou vázu, ale na paměť příliš nefunguje, zvláště je-li pravidelně chicháno a poškozují mozek.

„Zoe“ líčí trable německého páru, Juli a Franze, kteří si jedou do Kyjeva vyzvednout dceru, kterou jim porodila Ukrajinka Inna. Situace není komplikovaná jen kvůli válečnému stavu v zemi, problematizují se také okolnosti týkající se vytouženého miminka. Navíc je Inna prosí, aby ji společně s její babičkou odvezli do Německa. Podnětným způsobem se v povídce mění pozice Franze a Juli. Žena projevující určitou intelektuální nadřazenost, danou i statutem akademické pracovnice, pojmá svou výpravu do válečné zóny rovněž jako okázalé gesto odpovědnosti a odvahy, nicméně pod tlakem okolností rezolutně odmítá pomoc lidem v nouzi, čehož se odhodlaně ujímá její jinak poněkud usedlý muž Franz.

„Akvárium“ je zasazeno do Mariupolu a ve své zpustošené podobě s mrtvými tropickými rybami, zhasnutým světlem a ubývající vodou se stává metaforou tohoto válkou zničeného průmyslového města. Protagonistou je téměř dospělý Igor, který rozváží lavaš. V Mariupolu začíná přituhovat, a proto Igor přemlouvá svou matku, aby společně s jeho malou sestrou Mášou odjela jinam. Do dění povídky vstupuje podivínská holka, jež se v hotelu Europa motá kolem stále více chřadnoucího akvária. Na konci dochází k Igorově milostné iniciaci, zároveň se však hrdina musí vyrovnat se smrtí milované bytosti a je odhodlán splnit slib pomsty.

„Labutě“ tematizují protest dvou ruských intelektuálek proti putinovskému režimu prostřednictvím *pas de deux* z Čajkovského baletu *Labutí jezero*. Próza připomíná zmar čerstvých ruských čtyřicátníků, kteří prožili pod Putinovým kremelským jhem celý dosavadní dospělý život. Akademička Jekatěrina se se svou studentkou Annou blíže seznamuje poté, co si přečte její vynikající, avšak kontroverzní seminárku, za niž by mohla být dívka z politických důvodů z univerzity vyhozena. Pozve Annu na kávu, aby ji za její práci pochválila a také ji varovala. Mezi ženami vznikne silné milostné pouto a jsou rozhodnuty zatančit v centru Moskvy.

Jan Němec inscenuje rozličné situace a obrazy z válkou sužované Ukrajiny. Příznačné je prolínání velkých a malých dějin, nejčastěji v souvislosti vztahové, mateřské či erotické tematiky, s událostmi v okupovaném prostoru, případně v zemi agresora. Válečná realita není zobrazena jako něco přízračného, je nasvícena spíše ve své banalitě, strašlivé prostotě, jako něco, na co se člověk adaptuje. V povídce „Lepidlo“ autor vytváří atmosféru jakéhosi bezčasí, v němž žijí deklasované živly, jež válka zaskočí. Kýžená pomsta se komplikuje, sirotčinec je obsazen ruskými dezertéry, kteří nemohou najít nikoho, komu by se mohli vzdát. Paradoxní povahu života tu reflektuje vypravěčka: „Už jsem ti to jednou řikala, ne? Jestli na světě něco platí, tak že je vždycky všechno jinak, než jak si to naplánuješ. Jestli na světě něco platí, tak že na světě neplatí nic.“ (s. 59)

Akcentováním milostné linky stojí Němcovy nové povídky v blízkosti textů sbírky *Hra pro čtyři ruce*. Lze tu vycítit znatelný rozpor mezi touhou a obtížností, nebo dokonce nemožností ji uskutečnit. Toto pnutí vnímám především v „Sabotérovi“, kde hrdinovi při jeho zastávce ve Lvově vstupuje do cesty krásná servírka; a dále v „Akváriu“, kde se objektem Igorovy dychtivosti stává jeho učitelka biologie.

Nedílnou součástí válečných konfliktů již od války v Perském zálivu, z počátku devadesátých let, představuje jejich intenzivní mediální reflexe. V „Sabotérovi“ číšnice ze Lvova považuje protagonistu za novináře. Jako by jiný racionální důvod návštěvy okupované Ukrajiny ani nemohl existovat. V povídce „Zoe“ posedlost fotoreportéra pořizujícího snímky v rozbombardovaném domě, jemuž chybí boční stěna, připomene pošetilost amerického fotografa během Velikého Pochodu, slavné epizody z Kunderova románu *Nesnesitelná lehkost bytí* (1984). S jistým kritickým ostnem pak protagonista „Sabotéra“ reflektuje módu profilových snímků s vlajkou napadeného státu: „Bylo nesnesitelné, když si kolegové z právnícké kanceláře ozdobili pro-

filovou fotku ukrajinskou vlajkou a domnívali se, že se ocitli na správné straně vesmíru.“ (s. 15)

Jan Němec je silný v sugerování pocitu osobní krize postav a jejich následné snahy dát svému životu smysl. Tento aspekt je příznačný i pro jeho předešlá prozaická díla a v recenzovaném svazku je tato tendence nejvýraznější v textech „Sabotér“ a „Zoe“. Další předností jeho nejnovějšího počínu je efektní titul. Jeho původ nebudu vyzrazovat, s *Liliputinem* se setkáte v jedné z povídek. Autor projevuje cit v evokaci ambivalentních momentů a v jejich ironickém uchopení. Tímto způsobem se mu daří vyhnout se patetickému vyznění. Dovede nasvítit individuální osudy i události v jejich paradoxnosti, nepředvídatelnosti. Zdařile do textů zakomponoval rovněž zvířecí motivy – jak ryby, tak koně v daných kontextech nesou symbolické konotace. Přestože povídky napsal v silném emotivním pohnutí a během čtyř měsíců – od začátku března do konce června 2022, jak uvádí –, jednotlivé prózy nešil horkou jehlou, jsou motivicky propracované a potvrzují Němcovu příslušnost k nejlepším českým spisovatelům. ■

BRILANTNÍ POVÍDKY I PALČIVÁ OTÁZKA AUTENTIČNOSTI

Zuzana Kultánová

Povídková sbírka *Liliputin* neznámá v kontextu tvorby Jana Němce žádný přelom. Jedná se o spíše průměrnou knihu, která má své kvality i slabiny. Vznikla jako reakce na invazi Ruska na Ukrajinu. Němec v doslovu vysvětluje, že rezignoval na odstup, který je pro literaturu potřebný, a nezbylo mu nic jiného než tuto knihu napsat. „Některé povídky, zejména „Akvárium“, vznikaly téměř jako přímý přenos – sledoval jsem zprávy, abych zjistil, jak moje povídka skončí.“ Jenže sedět u telky nestačí, chce se říct.

Jestli *Liliputin* otevírá nějakou otázku, pak je to otázka zprostředkovanosti versus autentičnosti. V době, kdy před námi běží válečné události jako nějaká reality show, můžeme nabýt dojmu, že jsme se skutečně ocitli uprostřed rozbombardovaných měst a že k tomu, abychom si dokázali představit, jak se Ukrajinci cítí, nám pomůžou od rána do večera vysílané příběhy, reportáže, děsivé záběry. Takovému pocitu může nahrávat i zvláštní adrenalin z události, která naprosto převrátila naše jistoty. Najednou se ve vás aktivují síly a myšlenky, které doposud spaly. Tento zvrácený storytelling nám, co sedíme doma před obrazovkou, někdy namlouvá, že prostě stačí pár zpráv a máme jasno.

Proto bych Němcovy povídky rozdělila na dvě části: ty, v nichž postavy vyprávějí z perspektivy západního intelektuála, kterého se dění bytostně dotýká, ale je si vědom toho, že je z podstaty věci jen bezmocným pozorovatelem, a pak ty, které přinášejí vymyšlené postavy a zvláštní představy, jak se asi může cítit Ukrajinec, jemuž právě zmizela z dohledu ulice, v níž vyrůstal. Ale začneme tím lepším. „Sabotér“. První a pro mě nejlepší povídka.

V „Sabotérovi“ se Němcovi velmi dobře podařilo vystihnout syrovost a děsivost celé situace z pozice čtyřicátníka, který jede na Ukrajinu a po cestě mu dojde, že vlastně ani

neví proč. Jedná se o působivou psychologickou sondu do duše unaveného západního intelektuála, který si uvědomuje prázdnotu svého života a doufá, že důvod jeho pobývání na světě osvětlí dramatické události na Východě. Zkrátka že si tak nějak uprostřed smrti ověří, že je ještě naživu. Zároveň jde o akt vzpoury a náhlé mobilizace vlastních sil, což je sympatické. Sama postava si udržuje odstup, protože ví, že celá cesta je jen zástěrkou vlastní krize, ze které, jak doufá, by ho mohla Ukrajina vyléčit, protože tam, uprostřed válečného běsnění, by mohl poznat, co je skutečně důležité. „Bylo skoro půl dvanácté. Přišlo mu, že bude lepší jet hned. Kdyby totiž počkal do rána, nevyrazil by vůbec. Ráno se člověk vzbudí, vyčistí si zuby a pokračuje ve svém životě. Dokonce i když žádný život nemá.“ Kontrast obrazného nežítí oproti boji o holý život tvoří velmi silný obraz reality mnohých z nás.

„Zoe“. Snad nejkomplicovanější text nás zavede do světa dvou intelektuálů, kteří si nechali odnést dítě Ukrajinkou. Na obrazu odnošených nemluvívat, jež, ukrytá před ostřelováním, ani nepláčou, je možná celé válečné běsnění vystihnuto nejlíp. Text je prost kýče a laciných symbolik, ke kterým vypjaté události tak nějak svádějí, a je v něm spousta zajímavých myšlenek a obrazů. „Nedalo velkou práci zjistit, že především na Ukrajině chodí stovky žen obtěžkaných západními plody. Ukrajina je nejen obilnicí Evropy, ale také zásobárnou plodové vody.“ Člověk si při čtení s bolestí vzpomene na nečinnost Západu při anexi Krymu v roce 2014, kdy nechal Ukrajinu na pospas jejímu osudu, protože měl zkrátka na starosti „důležitější věci“. A celá povídka se povedla díky distanci a pečlivě vykreslené psychologii postav.

„Labutě“. Text, který se od těchto dvou odlišuje zvolenou tonalitou, stejně jako „Lepidlo“ a „Akvárium“. „Lepidlo“ a „Akvárium“ jsou totiž napsány obecnou češtinou, která zřejmě měla vystihnout horečnost a mezní chaotické situace, v nichž se postavy ocitly, ale Němcovi prostě nesluší. Němec je pořád, a asi

už i napořád bude, typ klasického spisovatele, který vás okouzlí uhlazenou češtinou a srozumitelným sdělením, jež ovšem není v rozporu s vysokou literární hodnotou. Je to autor uměření, který umí pečlivě formulovat myšlenky, ale nějaká divočina je v jeho případě vždycky nepatřičná a stěží uvěřitelná.

Je také zvláštní, že pro postavy ze Západu zvolil vytříbený jazyk, zatímco postavy Ukrajinců tu mluví jako nějaké špatné hologramy z Topolových knih. Západní postavy pocházejí ze střední a vyšší střední třídy, kdežto tady se dostáváme na sociální dno a do nižší třídy. Už náhledy do těchto vrstev svádějí ke stereotypům. Chceme je ale čist zrovna u Ukrajiny, která se pod stereotypy doslova prohýbá?

„Labutě“. Povídka se stylově pohybuje někde uprostřed a je to dobrý text. A to i přesto, že nikdy nepoznáte, jestli mluví Jekatěrina, nebo Anna. Kupodivu to ale nevádí, spíš než vytříbená charakteristika vás přesvědčí upřímností dvou ruských opozičních milenek. Něčím vám připomenou protagonisty knih Světlany Alexijevičové.

Působivost povídky je možná také daná *Labutím jezerem*, které je tak bytostně ruské a jež samo o sobě zvláštním způsobem vystihuje ruské myšlení. Je to odkaz, na jehož základě nám vyvstávají v hlavě představy, hodnoty a myšlenky, zkrátka to lepší z ruské kultury. Toto skvostné a prověšené umělecké dílo tvoří kontrast věčným agresivním výpadům „ruského medvěda“. Proto když se dvě ženy převlečou za labutě na protest proti válce, aby zazpívaly na Rudém náměstí svou labutí píseň, je v tom něco autentického, ruský okázalého a pravdivého. Možná funguje i symbolika: černá a bílá labuť. „Čajkovskij věděl, že aby bylo Labutí jezero skutečně působivé, musí mít tragický konec.“ Ano, bílá labuť se v baletu vrhne do jezera, ale stejně ji světové baletní scény uvádějí s různými konci, takže možná budeme překvapeni. Nicméně ti, kteří plují po jezeru z černou labutí, nemají podle Jekatěrinu budoucnost. „Ani jedna už neměla žádnou budoucnost. Nic člověku tak neuleví od bolesti.“